

NAGY LAJOS

A KÜLÖNBÖZETI FÖLDJÁRADÉK MEGHATÁROZÁSÁRÓL A SZOCIALIZMUSBAN

A szocialista termelési viszonyok *alapvető minőségi oldalainak* kialakulása után mind nagyobb szerepre tesz szert a termelési viszonyok *menntiségi meghatározottságainak* vizsgálata. A társadalmi-gazdasági viszonyokból, mint specifikus — minőségi viszonyokból *kiindulva* elemezni kell a technikai-gazdasági, tehát az általános-mennyiségi viszonyokat.

A szocialista közgazdaságtanban többek között ezért került előtérbe a matematikai elemzés. Ennek keretében történtek erőfeszítések az értéknagyság, a gazdaságosság, a gazdasági növekedés, az optimális tervváltozat, stb. meghatározására. E kérdéskomplexumhoz tartozik az egyes termelőszövetkezetek bruttó jövedelmének (tisztá jövedelmének) részét alkotó különbözeti földjáradék kvantifikálása is.

A földjáradék mennyiségi megragadása nem csak a gazdaságelmélethez kapcsolódó kérdés, hanem fontos eleme a mezőgazdasági gazdasági mechanizmus kialakításának is. A mezőgazdasági adórendszer kidolgozása, a termelőszövetkezeti alapok képzése, a jövedelem-differenciák megítélése, igényli a különbözeti földjáradék egyszerű és objektív mennyiségi meghatározását. E tanulmány célja, hogy szerény hozzájárulást adjon a vitában szereplő kérdések tisztázásához.

1. A KÜLÖNBÖZETI FÖLDJÁRADÉK KISZÁMÍTÁSÁNAK MÓDSZEREI A POLGÁRI KÖZGAZDASÁGTANBAN

A polgári közgazdaságtanban ismertek J. H. v. Thünen földjáradék számításai.

Számítási módszerének ismertetése előtt röviden kitérünk földjáradék-elméletére.

a) A földjáradék (Landrente) szerinte magában foglalja az *egész értéktöbbletet*. Tehát a tulajdonképpeni földjáradékot és a vállalkozói nyereséget is. b) A járadékot főképpen gazdasági feltételekkel (az üzem távolsága a piactól, a közlekedési viszonyok fejlettsége, az intenzív gazdálkodás) hozza kapcsolatba. Noha mint nem alapvetőt, ismeri a föld termékenységével kapcsolatos járadékot is. Thünnenek az a véleménye, eltérően Ricardótól, aki a természeti feltételek szerepét hangsúlyozza, hogy „egyenlő munka egyenlő termékmennyiséget eredményez”. c) A földet mindaddig megművelik, míg a mezőgazdasági termelési + szállítási-költségek nem nagyobbak, mint a piaci ár. (Ez „műveletlen vadon”-nak a határa). d) A mezőgazdasági termékek iránti kereslet megnövekedése és a szállítási költségek csökkenése kiterjeszti ezeket a határokat.¹

¹ Dr. Luck, H.: „Zur ökonomischen Lehre des J. H. v. Thünen. Verlag Die Wirtschaft Berlin 1956.

Thünen valóban „rátalál” arra az igazságra, hogy a földek fekvése nagyrészt gazdasági és nem természeti tényező. Elméletileg hibás azonban az a felfogása, hogy a tiszta jövedelem egyes részei között nem tesz különbséget aszerint, hogy azok természeti, gazdasági (vállalkozói) tényezőkre vezethetők-e vissza.

Thünen a járadék meghatározására felállít *három formulát*.²

(1) *Járadékformula*: $M_j - P\hat{A} - TK - Sz_k$ $Sz_k = (f \cdot x)$

(2) *Termelői-ár formula*: $T\hat{A} = P\hat{A} - Sz_k$

(3) *Piaci-ár formula*: $P\hat{A} = Tk + Sz_k + MJ$

ahol

MJ = mezőgazdasági járadék

$P\hat{A}$ = piaci ár

TK = termelési költség

Sz_k = szállítási költség

f = a szállítási-ráta

x = a piactól való távolság

$T\hat{A}$ = termelői ár.

A fekvési földjáradék tehát, ha a termékeket piaci áron adják el, nem más, mint *a piaci ár és a költségek (termelői és szállítási) különbözete*. Ha a termékeket termelői áron adják el, akkor *a jobb fekvésű és a rosszabb fekvésű föld termelői árának különbözete*.³ A legjobb fekvésű földön, ahol nincs szállítási költség, a piaci ár és a termelői ár egyenlő nagyság. (Tehát itt a legnagyobb a járadék.) A legrosszabb fekvésű földön a költségek (termelési és szállítási) egyenlőek a piaci árral. (Tehát itt nincs járadék.)⁴

A fekvési járadék nagyságára hatással van *a) a piaci ár magassága, b) a szállítási költségek színvonala*. Ezt megint több tényező határozza meg: a piachoz való távolság, a közlekedési viszonyok (az utak minősége, a szállító eszközök technikai színvonala), a szállítási-ráta magassága, a szállítandó termékek fajtája és mennyisége, a termékek feldolgozásának mértéke.

Thünen a fekvési járadékkal *két termőhely törvényt* kapcsol össze. Az első törvény szerint azonos terméshozamok mellett a piachoz közelebb fekvő üzemekben a költségek termékegységre vonatkoztatva alacsonyabbak, mint a piactól távolabb fekvő üzemekben. Tehát azokat *a növényi kultúrákat, amelyeknél a termékegységre eső költségek alacsonyak a piachoz közel, amelyeknél magasak, a piachoz távol fogják termelni. A földjáradék nagysága határozza meg az egyes kultúrák termőhelyét*.

A második törvény szerint *a magas terméshozamot adó kultúrákat a piachoz közel, az alacsony terméshozamot hozókat pedig a piactól távol termelik. A földjáradék növelésére való törekvés „osztja” így el a termőhelyeket*.

Thünen nemcsak a földek fekvésével, hanem *a termelés intenzitásával kapcsolatos* járadékot is vizsgálta.⁵ A nagyságát úgy határozta meg, hogy a piactól egyenlő távolságra fekvő, de különböző intenzitású termelést folytató gazdaságok tiszta jövedelmét hasonlította össze. *Az intenzívebb gazdaság és extenzívebb gazdaság tiszta jövedelme közötti különbség nem más, mint intenzitási járadék. Az intenzitási*

² Herleman, H.: Grundlagen der Agrarpolitik, Verlag Franz Vahlen GmbH. Berlin und Frankfurt. 1961.

³ A termékeket akkor adják el termelői áron, ha a felvásárlás a gazdaságban történik (loco-Mof).

⁴ A tőke kamatának megfelelő „profitot” a termelési költségek tartalmazzák.

⁵ Megjegyezzük, hogy Thünen *intenzív* termelésen azt érti, hogy területegységre nagyobb ráfordítás magasabb terméshozamot eredményez, de a ráfordítások termelékenysége alacsonyabb. *Extenzív* termelésen pedig azt, hogy kisebb ráfordítás alacsonyabb terméshozamot ad, de a ráfordítás termelékenysége itt magasabb. Tehát a csökkenő földhozadék törvényének egy sajátos formáját képviseli.

járadék nagysága a termelői ár és a költségek (termelési és szállítási) viszonyától függ. Felállítja azt az összefüggést, hogy *a) a relative* magas (költségekhez viszonyított) termelői árak mellett az intenzív gazdálkodás magasabb földjáradékot eredményez, mint az extenzív gazdálkodás. *b) a termelői árak* csökkenésével azonban a járadék jobban csökken az intenzív, mint az extenzív gazdálkodás esetén, *c) s így* egy meghatározott termelői árnívó („koztikus” termelői ár) alatt az extenzív gazdaságokban magasabb a járadék, mint az intenzív gazdaságokban. A fentiek azzal magyarázhatók, hogy az intenzív termelésben ugyan magasabb a területi „termelékenység”, de alacsonyabb a munkatermelékenység.

Az intenzitási járadékot Thünen nem tudja elválasztani a fekvési járadéktól. A termelői ár függ a piactól való távolságtól. Így ha a gazdaság közelebb van a piachoz, magasabbak a termelői árak, (a termelői ár = a piaci ár - szállítási költség), nagyobb az intenzitási járadék. Az intenzitási járadék tehát úgy hat a gazdaságok intenzitására, hogy *a piachoz közel (a relatív magas árak miatt) az intenzív, a piachoz távol az extenzív gazdaságok helyezkednek el.*

Az ismertetett járadékszámítás hiányosságai könnyen felismerhetők. Ezek a hiányosságok nagyrészt *a földjáradék minőségi oldalának* helytelen felfogására vezethetők vissza. Nem igaz egyrészt az, hogy az egész értéktöbblet (m) földjáradék. Bár ennek a felfogásnak van az objektív gazdasági viszonyokban rejlő alapja, ti. az, hogy ha a mezőgazdasági tőkés és a földtulajdonos egy személy, nem különülnek el az értéktöbblet különböző elemei. Thünen pedig ilyen viszonyok, — a saját gazdálkodáson alapuló junker gazdaság viszonyai — mellett vizsgálta a földjáradékot. Ez a felfogás azonban azt a hamis fiziokrata elképzelést is kifejezi, hogy csak a mezőgazdasági munka az értéktöbblet-termelő. Másrészt a földjáradékot nem hozó földön a költségeket egyenlőnek veszi a piaci árral. Tehát úgy tünteti fel, hogy ezen a földön lényegében profit nélkül folyik a termelés. (Mint elmitettük, a termelési költségek csupán a termelőtőke kamatát tartalmazzák.) Ez azért nem helytálló, mert a mezőgazdasági bérlő nem kölcsöntőké, hanem működtetőké, ezért nagyobb profitot igényel, mint a tőke-kamat.

A járadéknagyság *tényleges meghatározásánál*; *a)* nem kísérli meg azt, hogy az értéktöbbleten belül egyrészt elválassza az átlagjövedelemtől az extrajövedelmeket, másrészt az extrajövedelmeken belül azokat, amelyek a földminőséggel, s amelyek a ráfordítással függnek össze. *b)* A járadékszámításnál túlhangsúlyozza a fekvési tényezőket, a természeti tényezőket pedig elhanyagolja. *c)* A fekvési járadéknál csak a mezőgazdasági termékek szállítási költségeivel számol. A modern mezőgazdasági üzemben ez az eljárás egyoldalú. Hiszen az ipari munka súlyának növekedésével a mezőgazdaságban megnőtt a piacról a mezőgazdasági üzembe irányuló szállítás is. *d)* Az intenzitási járadék számítása azért is támadható, mert az intenzív termelést azonosítja az alacsonyabb munkatermelékenységgel. Holott általában a termelés intenzitásának növekedése a munkatermelékenység emelkedését is magával hozza.

A mai polgári közgazdaságtan általában a földek szűkösségéből, a határelemzés alapján vezeti le a földjáradékot.⁶ Ennek egyik változatát röviden ismertetjük. *a)* A munkaerőnek és a földnek van egy optimális viszonya — mondjuk 10 munkás 100 kh. földterületre, — amely mellett az átlagtermék maximális. E ponton az átlagtermék és a határtermék egybeesik. *b)* Ha a föld szűkös volta miatt megnő a munkaerő-kínálat — mondjuk 12 munkás 100 kh-ra — a határtermék kisebb lesz, mint az átlagtermék. Ugyanis a nagyobb munkaerő kínálat miatt alacsonyabbak

⁶ Herlemann, H.: 38—43. lap.

Iesznek a munkabérek, a határterméket pedig az utolsó foglalkoztatott munkás bére határozza meg. Mivel addig állítanak be új munkásokat, míg azok a munkabérnek megfelelő határterméket előállítják. c) A földjáradék az átlagtermék és a határtermék különbsége. (Ez egy munkaerőre jutó járadék-nagyság.) *A föld használati értéke lényegében relatív szükségességében van, és ennek kifejezője a földjáradék.* Így, ha a munkaerőkinálat nő, adott földterület mellett, csökken a határtermék, tehát nő a földjáradék. A járadéknak oka és nagyságának meghatározója a relatív földszükség, amely viszony a rendelkezésre álló mezőgazdasági munkaerő és a rendelkezésre álló földterület között.

Az ismertetett földjáradékszámítás a „csökkenő határtermék” törvényéből indul ki. Ez a „törvény” kétféleképpen fogható fel. Egyrészt úgy, hogy a földre, mint változatlan termelési tényezőre eszközölt pótlólagos ráfordítás minden következő egysége kisebb terméshozamot ad, mint az előző. Másrészt úgy, hogy a pótlólagos ráfordítások *egy bizonyos pontig* növekvő hozamot adnak, ettől kezdve pedig csökkenő hozamot. A határtermékelemzés során jut arra a megállapításra, hogy a *ráfordítások optimumát az átlaghozam maximuma jelenti. Továbbá az átlaghozam akkor a legnagyobb, ha a határtermék csökkenni kezd.*⁷ A változatlan termelési tényező (a föld) és a változó termelési tényezők (munkaerő és tőke) mennyiségi viszonya azonban nem mindig olyan, hogy az átlagtermék maximumát adja. Pl. lehet a munkaerőkinálat több, a tőkekinálat pedig kevesebb, mint az optimális. E ponton kapcsolja be a földjáradékelméletet vizsgálatába.

A földjáradék nagysága függ még a mezőgazdasági termékek árszínvonalától is. Mivel a lakosság száma növekszik, ez növeli a mezőgazdasági termékek keresletét és árát. Herlemann szerint tehát *a lakosság számának a növekedése kétféleképpen is növeli a földjáradékot: a) Mivel csökkenti a határtermék értékét. b) Mivel emeli a mezőgazdasági árakat.*

A viszonylagos földszükség mértékét a következők határozzák meg: 1. A lakosság növekedési üteme. (Ha gyorsabb a növekedési ütem, nő a föld viszonylagos szükségessége). 2. A lakosság mezőgazdaságból az iparba történő átrétegződése. (Ez csökkenti a relatív földszükségességet.) 3. A külkereskedelem hatása. Ha valamely ország ipari termékeket mezőgazdasági termékért cserél ki a külkereskedelemben, akkor ez úgy fogható fel, hogy munkát exportál és földterületet importál. (Tehát az ilyen nemzetközi csere csökkenti a relatív földszükségességet.) Egyfelől az iparosítás (technikai fejlődés) — mivel az iparban is túlnépességet teremt — nehezíti az iparba vándorlást, másfelől nő a lakosság száma, ez feltétlenül a járadék növekedésére vezet. A járadéknövekedés különösen nagy társadalmi feszültségeket okoz akkor, ha nagybirtokrendszer van, kisebbeket, ha kisparaszti rendszer van. Ez az oka — szerinte —, hogy a szocialista forradalom ott győzött, ahol nagybirtokrendszer volt.

Brinkmann formulát állít fel a *területegységre jutó járadék-index* (J) kiszámításá ra. Ez azt fejezi ki, hogy a termőhely piachoz való közelsége mennyiben jelent üzemi és szállítási költségmegtakarítást. A következő tényezőkkel számol: a) A mezőgazdasági termékek eladásakor a szállítási költségek növekedése (t). b) Az üzemi eredetű termelőeszközök költségeinek növekedése. (ak_1) c) A mezőgazdasági eredetű termelőeszközök költségeinek csökkenése (bk_2). d) A munkaráfordítások csökkenése (cA) (Q a terméshozam). Eszerint a járadékindex: $J = Q (t + ak_1 - bk_2 - cA)$.

⁷ Határterméken az *utolsó* ráfordítás-egység terméket érti. Átlagterméken pedig a ráfordítás-egységre jutó terméket. (Tehát az össztermék osztva a ráfordítás-egységek összegével.)

A földjáradék mennyiségi meghatározásának fent ismertetett módja semmilyen tudományos és gyakorlati indítékot nem nyújt a szocializmusbeli járadék kvantifikálásához. Egyrészt a földjáradékot a természeti és részben gazdasági feltételektől elvonatkoztatva vizsgálja. Noha a különbözeti földjáradék a föld olyan közgazdasági termékenységevel függ össze, amikor az átlagos (pótlólagos) ráfordítások a jobb természeti feltételek következtében nagyobb terméshozamot eredményeznek. Csupán egy gazdasági feltételt, a viszonylagos munkaerő-ellátottságot veszi figyelembe. Nem érthető, hogy ha már a határelemzéshez folyamodik, miért ezt a tényezőt ragadja csupán ki.

Másrészt a földjáradék magyarázatába becsempészi Malthus népesedési elveit. A határtermék értéke ugyanis azért csökken, mert nő a lakosság száma. Csak nála a népesség nem az élelmiszerekhez, hanem a földhöz viszonyítva sok. Modern tőkés mezőgazdaságot feltételezve — tehát a termelőerők áramlását az iparból a mezőgazdaságba, a modern technika alkalmazását a mezőgazdaságban — a területegységre jutó mezőgazdasági népesség (munkaerő) csökken. Ezzel tehát nem lehet a járadék növekedését magyarázni.

Végül a járadékot ugyanazon földbe eszközölt pótlólagos ráfordítás határtermékének csökkenéséből vezeti le. Ez azért nem tartható, mert az ugyanazon földbe eszközölt újabb ráfordítás csak akkor eredményez járadékot, ha ez a föld az „árszabályozónál” jobb minőségű. Ezen kívül földjáradék nemcsak ugyanazon föld átlagterméke és határterméke közötti különbségből adódik, hanem az átlagtermékek különbségéből (a jobb föld átlagterméke nagyobb, mint a rosszabbé) és a határtermékek különbségéből is (mivel a jobb földeken egy bizonyos pont után lassabban csökken a határtermék, mint a rosszabbakon.)

A földjáradék-számítás polgári közgazdaságtanban használt módszereit nem használhatjuk fel a szocializmusbeli különbözeti járadék kiszámítására. A burzsoá közgazdaságtan a gazdasági elemzésnek egy sor területén olyan módszereket (eljárásokat, eszközöket) alkalmaz, amelyek — bizonyos változtatásokkal — a szocializmusban is alkalmazhatók. Ez azzal magyarázható, hogy a gazdasági jelenségek mennyiségi oldalai alapvetően és közvetlenül a technikai-gazdasági relációkhoz tartoznak. A földjáradék-számítás „eredményei” azonban egyáltalában nem használhatók fel a mi viszonyaink között. Ennek oka részben az, hogy a polgári közgazdaságtan — a saját gazdálkodás feltételei mellett — a földjáradékban is „csak” a profitot látja, s *nem különíti el* az értéktöbblet más részeitől. Részben az, hogy olyan *gazdasági-elméleti* bázison nyugszik, amely lehetetlenné teszi az alkalmazását. Szóltunk már arról, hogy a számítás gyakran kiragadott egyetlen tényezővel számol (pl. munkaerőlétszám és földterület viszonya), hogy a határtermelékenységi elméleten nyugszik, hogy a csökkenő hozadék „elméletével” hozza kapcsolatba a járadéknagyságot.

A szocializmusbeli különbözeti járadék mennyiségi meghatározásánál a következő kérdésekre kívánunk válaszolni: Hogyan lehet a földet közgazdaságilag értékelni? Milyen módszerek ismeretesek hazánkban a járadék nagyságának meghatározására? Milyen módszert tartok magam részéről a legkielégítőbbnek a járadék kvantifikálására?

2. A KÜLÖNBÖZETI FÖLDJÁRADÉK MEGHATÁROZÁSA A SZOCIALIZMUSBAN

A föld gazdasági értékelésének kérdései a szocializmusban

A földjáradék meghatározásának a földminőség valamilyen kifejezésére kell támaszkodnia. A földjáradék elválasztása a tiszta jövedelemben és a földjáradék különböző formáinak szétválasztása is megköveteli azt.

A föld megbízható gazdasági értékelése ezen kívül elengedhetetlen a népgazdasági tervezés (a felvásárolandó árumennyiség és a területi tervezés), a gazdálkodási rendszerek meghatározása, a mezőgazdasági termékek árképzése,⁸ s nem utolsósorban a mezőgazdasági termelőségvetések összállami szükségletekhez való hozzájárulása mértékének megállapítása szempontjából. *A föld gazdasági értékelésének a célja a föld viszonylagos értékének a megállapítása. A föld mint termelőeszköz hatékonyságának a mérése.*

Nem érdemtelen röviden a föld gazdasági értékelése fejlődésének történetéről beszélni. A földkataszter első formáját a XVIII. században elkészített *milánói kataszter* jelentette. Az osztrák kormány ezt 1719—32-ig valósította meg Lombardiában. A tiszta jövedelem megállapítása az *adó* igazságos kivetése céljából készült. A későbbiek során a földkataszter a *földbirtok határok* megállapítását szolgálta. A milánói kataszter lényege a következő volt:

a) A földterületekről térképet készítettek, s azon feltüntettek minden parcellát. b) A földet a talaj minősége alapján osztályokba sorolták (jó, közepes, rossz és művelésre alkalmatlan osztályokba.) c) Megállapították a földterületek átlagos terméshozamát. d) Az adott vidékre megállapított árak alapján kiszámították a bruttó jövedelmet. e) A tiszta jövedelmet úgy határozták meg, hogy a bruttó jövedelemből levonták a termelés költségeit. f) A tiszta jövedelmet 4 százalékos kamatláb mellett tőkésítették. Ez jelentette a föld „értékét”.⁹

A fent ismertetett céloknak megfelelően a cári Oroszországban is készítettek földkatasztert. 1842-ben kezdődött, és 20 éven keresztül tartott a földkataszter elkészítése. Az elvek egy része megegyezett a milánói kataszterrel. Ezen kívül azonban az orosz kataszter előnyét jelentette, hogy a) alaposabban vizsgálták a talaj természeti tulajdonságait, b) továbbá azonos talajminőségek esetén vizsgálták azokat a tényezőket, amelyek a tiszta jövedelem nagyságára hatnak.

A modern talaj-értékelési módszerek közül a továbbiakban az NDK-ban megvalósítottal foglalkozunk. Még 1934-ben meginduló talajértékelés célja az volt, hogy az adókiivetéshez, a föld tervszerű kihasználásához és a kölcsönök nagyságának megállapításához megfelelő alapot biztosítsanak. Az értékelésnél *a talaj természetes termékenységéből* (a talaj változata és a talaj származása, stb.) és *a talaj állapotából* indultak ki. A talajértékelés kidolgozásakor átlagos éghajlati, domborzati és az átlagos gazdasági (közlekedési és fekvési) viszonyokat vették figyelembe. A legjobb talajt 100, a terméketlent 0 ponttal jelölték.

A Szovjetunióban a legutóbbi időben előzetes *talajértékelési* munkát hajtottak végre. Ennek lényegét a következőkben lehet összefoglalni: a) A talajértékelést az *éghajlati és talajtani rajonizálásra* építették. Eszerint megkülönböztettek: *égőveket* (sarki, mérsékelt, szubtrópusi), *tájakat*. A tájak *övezetekre* oszlanak (az, amelyek talaj és növényzet szempontjából különböznek), s végül a *tartományokat* (amelyek talaj és növényzet szempontjából nagyrészt egyneműek.)

⁸ A különbözeti járadék nem árképző-tényező, de a mezőgazdasági árak befolyásolják reálizált nagyságát.

⁹ Lásd: Sz. D. Cseremuskin: A föld gazdasági értékelése. (Vszes. Naucsni. Iszszl. Moszkva, 1958. 32. sorozat.)

b) Az egyes provinciákban talajtípusok, talajváltozatok és talajnemeknek megfelelően megállapítják a *gabonafélék legmagasabb terméshozamát*, s ezt értékelik 100 értékponttal, s a többi ehhez viszonyítják. A gabonafélék terméshozamát azért indokolt az értékelés alapjának tekinteni, mert a gabonafélék fontos szükségleteket kielégítő termékek, mert a vetésterület jelentős részét kitevő növények, pontosan megállapítható terméshozamuk és termelésük agrotechnikája kevésbé bonyolult. S így a termelési költségek pontosabban megállapíthatók. Végül alacsonyabb munkaráfordítás igényük miatt leginkább mutatják a természetes termékenységet.

c) Az értékpontokat helyesbítik. A termelési költségek egységnyi gabonamenynyiségre vonatkoztatva eltérőek lehetnek. A termelési költségek szerinti helyesbítés azért szükséges, mert a termékegységre jutó tiszta jövedelem nem minden esetben ott a legnagyobb, ahol legnagyobb a területegységre jutó terméshozam. Valamint az egyes területeken a *nem-gabonafélék* termelésének a jövedelmezősége is eltérő. Ugyanis, ha az adott területen a vetésszerkezetben más növénynek van nagy súlya, ez módosítja a tiszta jövedelem nagyságát. Így az értékpontok nagyrészt tükrözik az illető földterület egységére eső tiszta jövedelem nagyságát is.

A Szovjetunióban a fent ismertetett hatalmas munka az „Állami Talajkísérleti Állomások” adataira támaszkodik. A fenti előzetes értékelés azonban további kiegészítésre és helyesbítésre szorul. Egyrészt abban a tekintetben, hogy a gabonane-műek terméshozamán nyugvó értékelést korrigálni kell a többi fő növény adatának megfelelően, másrészt az értékelést ki kell terjeszteni a szántóföldön kívül egyéb termelési ágakra is.

Magyarországon a földadókataszter kiterjedtebb elkészítéséről 1875-ben történt intézkedés. A föld értékelésének a célja itt is „a földbirtok arányos megadóztatása.”¹⁰ A kiindulópontot a fiziokraták azon tétele jelentette, hogy csak a mezőgazdasági munka hoz létre többletterméket „tiszta hozadékot”, s így az állam fenntartási költségeit teljes egészében a „tiszta hozadék” egy részének az elvonása útján kell biztosítani.

A földkataszter elkészítésének fontosabb elvei:

a) Kiindulás az átlagos gazdasági feltételek mellett, tartósan elérhető átlagos terméshozamból történt.

b) Levonták az átlagos termelési költségeket.

c) Becslés alapján megállapították a tiszta jövedelmet, a 7 művelési ágnak és ezeken belül 8 minőségi osztálynak megfelelően.

A tiszta jövedelem-nagyság becslésszerűsége, valamint az, hogy az osztályba-soroláskor, ha az átlagos termés nagyobb termelési költséggel volt elérhető, mód nyílt az alacsonyabb osztályba való sorolásra — *igen sok visszaélésre adott alkal-mat*. Innen ered a nagybirtok viszonylag alacsonyabb kataszteri aranykorona tiszta jövedelme. A fentiekből következik az is, hogy ez a felmérés törekedett a *talaj termé-szetes termékenységének* becslésszerű megállapítására is. Hiszen a terméshozamokat az átlagos termelési ráfordítások mellett vizsgálja, s így a tiszta jövedelem nagysága kétségtelen mutatja a föld természetes termékenységét is. Az ismertetett földkataszter van még nagyrészt jelenleg is érvényben.

A tényleges földminőség és az aranykorona tiszta jövedelem által képviselt földminőség eltéréseinek nemcsak az az oka, hogy már megállapításakor hiányosság-
gok fordultak elő. Ezek az okok a következők:

¹⁰ Káplány Géza: Telekkönyv, birtokrendezés. 1876; VII. törvénycikk a földadó szabályozásá-ról (Szeged, 1893. 381. old.)

a) A földreform és különböző birtokrendezési folyamatok során az aranykorona érték megállapításánál nagyon sok *szubjektív tényező* játszott szerepet. Így nem vizsgálták a talaj természetes termőképességét kifejező tényezőket (a talaj kémiai tulajdonságait, fizikai szerkezetét, kultúrállapotát, stb.).

b) A föld természetes termelékenysége, ha viszonylag lassan is, de *változik*. (Az ún. telkesítési munkálatok és a talajművelés kultúrájának fejlődése következtében.) Ezen tényezők hatása eltérő a különféle földdarabokra. *Az aranykorona tiszta jövedelem nem idomult ezekhez a változásokhoz.*

c) A föld minősége nemcsak egy járason és egy szövetkezeten belül különbözik, hanem a termelőszövetkezet egyes táblái, sőt a táblák különböző részei között is különbség van. Az aranykorona tiszta jövedelem ugyanakkor a termelőszövetkezet *földminőségének átlagos mutatója*. A gazdaság egyes földdarabjai nagyon különböző termékenységgűk lehetnek, s ha valamely növényféléseget rosszabb földdarabon termelnek, igen nagy eltérés mutatkozik a termésátlag és az aranykorona tiszta jövedelem között.

d) Igaz az, hogy a jó minőségű földek több növény számára jelentenek kedvező termelési feltételt. Ha azonban egy földdarab ténylegesen rosszabb minőségű valamely növény számára, (kicsi az aranykorona tiszta jövedelme) *más növény számára jó minőségű föld lehet*. (Pl. homokos terület a dinnyetermelésre.)

Nálunk 1957-ben a földnyilvántartás rendezésére irányuló munkálatok indultak meg.¹¹ A munkálatok során a „kataszteri térképek” elkészülésével és kiegészítésével megállapítják a művelési ágakban bekövetkezett változásokat, valamint azonos művelési ágakon belül az aranykorona tiszta jövedelemben mutatkozó aránytalanságokat a minőségi osztályba sorolás megváltoztatásával megszüntetik.

A föld viszonylagos „értékének”, más földekhez viszonyított termékenységének meghatározása természetesen egy sor elméleti és gyakorlati problémát vet fel. Az egyik ilyen probléma az, hogy a földértékelés *viszonylag hosszú időt* vesz igénybe, s így az alkalmazott módszerek időközben elavulhatnak.

A másik probléma a *föld természetes termékenységének* megközelítése, hiszen a terméshozamban természeti és gazdasági tényezők együttes hatása jelentkezik. Továbbá azonos nagyságú ráfordítás különböző szerkezetű és technikai színvonalú lehet.

A föld gazdasági értékelésének harmadik vitatható kérdése az, hogy a föld gazdasági hatékonyságát kifejező „értékpontok” megállapítása a *terméshozam, a teljes termelési érték, a teljes jövedelem, vagy a tiszta jövedelem nagysága alapján történjen-e*. Ha a megállapítás a terméshozamhoz kötődik, nehézséget jelent az, hogy a különböző növények terméshozamát közös nevezőre kell hozni. Ha értékbeni mutatók alapján történik a föld viszonylagos értékének megállapítása, akkor viszont a termékek árviszonyai, illetve a vásárolt termelőeszközök árviszonyai okoznak nehézséget. Általában az értékelésnél a természetbeni és értékbeni mutatókat kombinálják.

A föld gazdasági értékelésénél figyelembe kell venni a szocializmusra jellemző új követelményeket. A kapitalizmusban a föld értékelésének a célja az adómegállapítás és a birtokhatárok megállapítása volt. A szocializmusban pedig az, hogy segítse a termelés területi tervezését, a mezőgazdasági termékek ármegállapítását, a különbözeti földjáraadék kiszámítását és elvonását. A szocialista gazdaságban

¹¹ 246/1957. (XII. 31.) kormányrendelet.

mindinkább törekedni kell olyan földértékelési módszer kidolgozására, amely első sorban a *talaj természetes termékenységét tükrözi*.

A föld gazdasági értékelése iránt *más igényt* támaszt a területi tervezés, s megint mást az árképzés és a különözeti járadék elvonása. Az előbbihez elég a talaj természetes tulajdonságainak ismerete (amelyet pl. kifejeznek a most készült talajismereti és talajhasznosítási térképek), az utóbbiak viszont már a ráfordítások és a talaj termékenység viszonyának a vizsgálatát is megkövetelik.

A föld gazdasági „értékét” reprezentáló mutató megfelelő *gazdasági számítások* nélkül nem alkalmas az egyes gazdaságokban keletkező különözeti földjáradék kimutatására. Hiszen *ugyanazon a minőségű földön különböző nagyságú járadékok* hozó kultúrák termelhetők. Ugyanakkor természetes az, hogy a jobb minőségű földek több fajta növény számára „jó”, s így ezeken a növényfélék nagyobb választéka termelhető. A földminőség *egy gazdaságon belül is változik*, s az agrotechnikai követelmények (vetésforgó) azt követelhetik, hogy valamely növényt a legkülönbözbb minőségű táblákon termeljék.

A különözeti földjáradék meghatározására irányuló módszerekről

A különözeti földjáradék meghatározásának mind elengedhetetlenebb gyakorlati igénye serkentette a közgazdászokat a kérdéssel való foglalkozásra. A különözeti járadék mennyiségi meghatározására vállalkozók szembe találják magukat egy sor nehézséggel. Így: a) A társadalmi ráfordítás (árcentrum) meghatározásának nehézségei miatt csupán a realizált, s nem a megtermelt járadékot tudják megragadni. b) A járadék-képződésre ható számtalan tényezőt nem követhetik nyomon, ezért olyan egyszerűsítő feltevésekre kényszerülnek, amelyek lényegesen befolyásolhatják a kimutatott járadék-nagyságot. (Pl. a gazdálkodási színvonalat azonosnak veszik, vagy eltekintenek az azonos nagyságú holtmunka-ráfordítások eltérő technikai színvonalától és összetételétől.) c) Kérdés az is, hogy melyik földminőségen keletkezett tiszta jövedelmet vegyék társadalminak. d) Nem kis gondot jelent a természeti és gazdasági tényezők termés hozamra gyakorolt hatásának a szétválasztása sem. (A természetes termékenység állandóan változik, a ráfordításokkal növelt talajtermékenység is természetes terménységgé válik.)

A nálunk javasolt egyik módszer szerint: a) A földek természetes terménységét az aranykorona tiszta jövedelemmel fejezik ki. Az aranykorona szerint képzett földminőségi csoportokban kiszámítják a tiszta jövedelmet. b) A legrosszabb földminőséghez tartozó tiszta jövedelem az alapjövedelem. A jobb minőségű földeken az alapjövedelem feletti tényleges tiszta jövedelem a különözeti földjáradék teljes összege. c) Ezután az egyes földminőség-csoportokon belül a ráfordítások nagyságának megfelelően alcsoportokat képeznek. A földminőség-csoportoknak is megvan az alapjövedelme. A jobb földminőségi-csoportok alapjövedelme (a jobb földeken keletkezett tiszta jövedelem) és az alapjövedelem (a szabályozó föld jövedelmességét ráta alapján számítva) közötti különbség a különözeti I. sz. földjáradék. A tényleges tiszta jövedelem és a földcsoport alapjövedelem különbsége a különözeti II. sz. földjáradék.¹²

A különözeti járadék megállapításának ezzel a módszerével több okból nem értek egyet, noha a szerző érdemleges gondolkodókészségről tanúskodik:

¹² Varga Gyula: Kísérlet a különözeti földjáradék összegének megközelítésére. Közgazdasági Szemle, 1964. 11. sz.

a) A talajok természetes termékenység szerinti csoportosítása nem megfelelő, hiszen a különbözeti járadék nagysága nem követi a talaj-kategorizálást. (Pl. a legjobb talajon kisebb a járadék, mint az ennél rosszabb talajokon.)

b) Nem helyes az a megállapítás, hogy „a különbözeti járadék minden, még a legrosszabb földön is létrejöhet, de csak a gazdaságok egyes, az átlagosnál *nagyobb hatékonyságú ráfordításokat* alkalmazó csoportjaiban”. (1348. old.)¹³ A legrosszabb földön a növekvő hatékonyságú ráfordítás külön tiszta jövedelmet eredményez csupán. Ugyanis, ahol nincs különbözeti I. számú, ott nincs különbözeti II. sz. földjáradék sem. A különbözeti I. számú földjáradék keletkezése a legrosszabb földcsoportjában csak látszat. Ugyanis egyrészt a rossz minőségű földek csoportja átlagot fejez ki, s így azon belül vannak olyan földek, amelyek jobb a szabályozó földnél. Másrészt ebben a földcsoportban keletkező többlet tiszta jövedelem lényegét tekintve nem járadék-jellegű, hanem külön tiszta jövedelem-jellegű.

c) Az egyes földminőségi osztályokon belül akkor is kimutat különbözeti II. számú járadékot, ha a ráfordítás-szint kisebb, mint az átlagos. Ez tarthatatlan, mivel a különbözeti II. számú járadék a pótlólagos ráfordításokkal és a jobb minőségű földön keletkezik. Az átlagosnál alacsonyabb ráfordítás mellett is „kimutatható” különbözeti jövedelem két dologgal függ össze; *vagy* nagyon magas a gazdálkodási színvonal (a ráfordítások megfelelő időben, magas szinten való kihasználása), de ekkor nem járadék, hanem külön tiszta jövedelem keletkezik, amely a ráfordítással függ össze, és nem a földminőséggel, *vagy* a földminőség jobb, mint az illető földosztály átlaga, de ekkor viszont különbözeti I. számú járadék keletkezik.

d) Nem helyes az sem, hogy a földminőségi osztályon belül csak a ráfordítás szerint tesz különbséget, s a földminőség szerint nem, noha a földminőségi osztály aranykorona tiszta jövedelme is átlagszám.

A fenti módszer legnagyobb hibája tehát az, hogy a különbözeti járadék két formájának az elkülönítésénél az I. számút nem a társadalmi ráfordítási szint mellett, a II. számút pedig nem a pótlólagos ráfordítás alapján vizsgálja. Továbbá a tiszta jövedelemnek nem minden formája — amely a ráfordítás mikéntjével függ össze — különbözeti földjáradék.

A különbözeti járadék-nagyság meghatározásának más módját követi Fekete Ferenc.¹⁴ Az összjáradék meghatározásának módszere a szokásos, a jobb földek nagyobb tiszta jövedelmének és a szabályozó föld alapjövedelmének a különbsége. A szerző az önköltség-kategória oldaláról közelíti meg a járadékot, ami egyrészt egy *önköltséggel* foglalkozó munkában részkérdésként indokolt is, másrészt az önköltségből történő kiindulás a *megtermelt* járadék nagyságára is utal.

Nem indokolt azonban az, ahogy a különbözeti járadék két formáját meghatározza és elválasztja. A *legkisebb* járadékot tekinti különbözeti I. sz. járadéknak, és ezt *minden* földön azonosnak veszi. Az e *fölöttit* számítja a különbözeti II. számú földjáradéknak. Hiszen minél nagyobb a föld természetes termékenysége, annál nagyobb a különbözeti járadék I. sz. formája. A legkisebb járadék a szabályozó földnél valamivel jobb földön keletkezik. Ezen kívül minden jóminőségű földön a különbözeti járadék I. mellett lehet II. számú is. S végül minden földbirtokcsoportban, ha a pótlólagos ráfordítások növekvő termelékenységek, keletkezik külön

¹³ Többek között helyes az, hogy különbözeti jövedelemről csak ott beszél, ahol a pótlólagos ráfordítás termelékenyebb, mint az eredeti.

¹⁴ Fekete Ferenc: Módszertani kísérlet a különbözeti földjáradék kiszámítására. Gazdálkodás 1965. I. sz.

tiszta jövedelem is. Nem ad arra sem választ, hogy a vetésszerkezet hogyan határozza meg a területegységre eső járadékot.

A földjáradék-számítás elméleti alapjait helyesen elemzi munkájában Papp Sándor.¹⁵ Amit kifogásolhatunk, az a földek természetes termékenység szerinti osztályozásának módszere. Ugyanis: a) Csupán természeti tényezők alapján nem lehet a föld gazdasági értékelését elvégezni. Hiszen a földjáradék feltételül szolgáló magasabb természetes termékenység mindig gazdasági is, mivel munkával (eleven és holt munkával) realizálják azt. b) Gyakorlatilag rendkívül nehéz a sok természeti hatásnak (ellenhatásnak, összefüggésnek), feltételnek (természetes termékenység, domborzat, tagoltság, stb.) szubjektív értékelésektől nagyrészt mentes meghatározása. Ezért — nézetem szerint — a természeti feltételek közül ki kell ragadni a legfontosabbat, (vagy a legfontosabbakat), ami általában a föld természetes termékenysége és e szerint, valamint ennek a társadalmi ráfordítások alapján történő kihasználása szerint kell a földeket minőség szerint rangsorolni. c) A természeti tényezők között aszerint is különbséget kell tenni, hogy a tiszta jövedelemtöbblet területegységre számítva abból adódik-e, hogy kisebb a termelési költség, (pl. a kedvezőbb talajadottságok miatt alacsonyabbak a művelés költségei) vagy abból, hogy nagyobb a terméshozam. A járadékképződés szempontjából az utóbbinak van nagyobb jelentősége.

A társadalmi ráfordítás-nagyság (a társadalmi tiszta jövedelem) meghatározásánál nehézséget jelent az, hogy növényenként más-más lesz a társadalmi jövedelmezőségi norma attól függően, hogy a kívánt termelés növekedést mekkora felhalmozással lehet biztosítani, valamint attól függően, hogy az illető növényféléknél milyen a termelés és a szükséglet viszonyának feszítettsége. Továbbá azt is figyelembe kell venni, hogy az „m” egyrésze a munkadíj növelésére is szolgál. Ezeket a kérdéseket a szerző nem tárgyalja.

Hiányolható az is, hogy a járadék üzemi szintű vizsgálatának módszerére a szerző nem tér ki. Pedig a gyakorlati felhasználás követelményei ezt sürgetik. A járadéknagyságot ugyanis nagymértékben befolyásolja az, hogy a) a jó minőségű földeken különböző járadéknagyságú növényeket lehet termelni. (Számításom szerint pl.: a cukorrépatermelésben 6-szorosa a járadék a búzatermelésben keletkezettnek), b) viszonylag rossz földön is keletkezhet nagy járadék (pl. a burgonya termelésben). Tehát az üzemi járadéknagyság függ a vetésszerkezettől. c) Vannak olyan kultúrák is, amelyek nem hoznak járadékot, esetleg még a társadalmi tiszta jövedelmet sem, így az üzemben belül „újra elosztódik” a járadék.

A különbözeti járadék nagyságának meghatározása

Miután ismertettem a hazai járadék-meghatározási módszereket, röviden kifejtem saját álláspontomat. Természetesen nem azzal az ígérennyel, hogy megoldjam az összes kérdéseket. Tudatában vagyok ugyanis, hogy a gyakorlatot szolgáló, konkrét megoldás és annak alkalmazása még további vitákat követel.

A járadékszámítás módszerének a kidolgozásánál két fontos szempontot kell figyelembe venni: Az egyik az, hogy különbözőképpen kell a járadékot mennyiségiileg meghatározni attól függően, hogy annak a célja a földjáradék-elmélet illusztrálása, általános gazdaságpolitikai irányok kitűzésének elősegítése, vagy *konkrét üzemek gazdasági döntéseinek szolgálata*. (Pl. a jövedelemelvonás módjának és módszerének meghatározása.) Figyelembe véve azt, hogy a földjáradék termelését és

¹⁵ Papp Sándor: A különbözeti földjáradék kiszámítási módszerei. Gazdálkodás, 1965. 6. sz.

az elosztást az üzemen belül rengeteg tényező motíválja konkrét gazdasági döntésekhez, kisebb földrajzi területenként, gazdaságonként indokolt a számítás elvégzése. A másik szempont az, hogy a különbözeti földjáradék kiszámítását *le kell szűkíteni a szántóföldi növénytermelésre*. Ezt a leszűkítést az indokolja, hogy a szántóföld a gazdaságok területének jelentős részét teszi ki. Egyéb művelési ágak (kertészet, szőlőgyümölcsstermelés, stb.) a földterületnek viszonylag kis részét foglalják el, ezért a kultúrák számára argotechnikailag a legjobb területeket választják ki, ami eleve csökkenti az ilyen földek közötti minőségi különbségeket. Ezen kívül az említett művelési ágakban igen nagy a ráfordítási szint is, ezért ez határozza meg inkább a jövedelemviszonyokat, és nem a föld minősége.

A következőkben röviden ismertetem a földjáradékszámítás általam kidolgozott kísérletét.¹⁶ A földjáradék kiszámításánál abból indultam ki, hogy: a) A mezőgazdaságban a társadalmi ráfordítást a közepes minőségű földek (ezen az átlagos nagyságú, színvonalú és összetételű ráfordítások) határozzák meg. b) A társadalmi tiszta jövedelemen felüli tiszta jövedelemtöbblet a következő elemeket tartalmazhatja: külön tiszta jövedelem (amely a ráfordításokkal összefüggő jövedelemtöbblet), piaci tiszta jövedelem (amely az értékesítési viszonyokkal és felvásárlási árral függ össze), és különbözeti tiszta jövedelem (amely a föld minőségével kapcsolatos). c) A különbözeti tiszta jövedelemnek az a része a különbözeti járadék, amelyet a gazdaság ténylegesen realizál.

A föld minőségének kifejezésénél *a föld közgazdasági termékenységből* indultam ki, amelyet leginkább a termésátlagok mutatnak. Mégpedig olyan közgazdasági termékenységből, ahol az átlagos termelési ráfordítások és az átlagosnál jobb természetes termékenység az eredői a nagyobb terméshozamnak. *Ugyanis a társadalmi ráfordításra jutó terméshozam nagyrészt a föld természetes termékenységét tükrözi.* A legmegfelelőbb megoldás az lenne, ha valamely növény több éves terméshozamának átlagait vennék, ha az utolsó év társadalmi-ráfordítási színvonalából indulnánk ki, ha a ráfordításokat természetes formában vennénk számba, és egységes „elszámolási áron” hoznánk közös nevezőre. Ezt az eljárást azonban az adatok hiánya, valamint a nagy „munkaigényessége” miatt nem tudtam alkalmazni. Ezért a számításokban a földminőség kifejezése a következőképpen történt; a) a termelészövetkezetek 1961. évi termésátlagaiból indultunk ki, b) a termésátlagoknak a termelési költségekkel való elosztása után megkaptuk az egységnyi termelési költségre jutó terméshozam mutatóját, c) a mutató nagysága szerint soroljuk a földeket három osztályba, I (rossz), II (közepes), III (jó). A talajok így képzett minőségi osztályai a föld jelenlegi tényleges minőségét mutatják, s ugyanakkor nem általában, hanem az egyes növények szempontjából mérik a föld minőségét.¹⁷

A különbözeti földjáradék elkülönítés a termelészövetkezetek jövedelmében a következő módon történt: a) Meghatároztam *az átlagos tiszta jövedelem* nagyságát. (Ezt a felvásárlási és értékarányos áron számítottam ki.) b) Megállapítottam a

¹⁶ Bővebben lásd: Dr. Nagy Lajos: A földjáradék a termelészövetkezetekben, Közgazdasági és Jogi Kiadó, 1964.

¹⁷ Természetesen a földminőségnek ez a kifejezése feltételezi azt, hogy az azonos ráfordítás nagyság mögött a termelőeszközök szerkezeti összetétele, technikai fejlettsége és a gazdálkodási színvonal azonos.

A különbözeti földjáradékot a továbbiakban *általában a termelészövetkezetek tiszta jövedelmének* különbözeteiként és csak egyes esetekben a teljes jövedelmének különbségeként mutatjuk ki. Ennek oka pedig az, hogy a szövetkezeti teljes jövedelem alakulása megegyezik a szövetkezeti tiszta jövedelem alakulásával. Ez abból adódik, hogy az élömunka-költség egységes elvek alapján van elszámolva a különböző növények önköltségében és abból, hogy az értékarányos árak képzésénél a tiszta jövedelem arányos az élömunkaráfordítással.

jobb földeken keletkező összes tiszta jövedelem és az átlagos tiszta jövedelem különbségeként a *tiszta jövedelemtöbbletet*. c) A szövetkezetekben keletkező tiszta jövedelemtöbblettől elkülönítettem a *különbözeti tiszta jövedelmet*, amely a különbözeti földjáradék anyagi alapja. Erre azért van szükség, mert a tiszta jövedelemtöbblet a különbözeti jövedelmen kívül más *jövedelemformákat* is tartalmazhat. d) Elválasztottam a különbözeti földjáradék *I. és II. számú formáját*.¹⁸

A tiszta jövedelemtöbblet nagyságának meghatározásához ismernünk kell az egyes termékek termelésében keletkező *átlagos tiszta jövedelem* nagyságát. Az 1. kat. holdra jutó átlagos tiszta jövedelem nagyságát úgy határoztuk meg, hogy a *felvásárlási áron* számított termelési értékből levontuk az üzemi termelési költséget. *Értékarányos áron* is kiszámítottuk az átlagos tiszta jövedelmet és különböző mutatóit. Az érték-árakat úgy képeztük, hogy a „v”-nek 60%-át szerepeltettük az egyes termékekben társadalmi tiszta jövedelemként. Ez hozzávetőlegesen megfelel az $\frac{m}{v}$ népgazdasági szintű arányának. Az ilyen számításnál feltételezzük azt, hogy az egységnyi eleven munkaráfordítás a mezőgazdaságban ugyanakkora új értéket hoz létre és ennek a megoszlása v és m-re ugyanolyan arányú, mint a többi népgazdasági ágban.

A következőkben a társadalmi (átlagos) fölötti *tiszta jövedelemtöbbletet* igyekszünk megközelíteni. Ennek kiszámítása úgy történt, hogy a jobb minőségű földeken keletkezett tiszta jövedelemből levontuk az átlagos tiszta jövedelmet.

Miután a termelőszövetkezetek jövedelmében meghatároztuk az átlagos jövedelmet és a jövedelemtöbbletet, utána kerül sor a *különbözeti jövedelem elkülönítésére*. Elméletileg tisztázott az, hogy a különbözeti földjáradék keletkezésének feltétele a föld magasabb közgazdasági termékenysége. Mivel egyenlő nagyságú földbe, azonos nagyságú ráfordítások a föld nagyobb természetes termékenysége következtében nagyobb terméshozamot eredményeznek. Általában tisztázott, hogy a különbözeti földjáradék I. számú formája azonos nagyságú társadalmi ráfordítással és a különbözeti földjáradék II. számú formája pedig azonos nagyságú pótlólagos ráfordítással és mindkettő a föld magasabb természetes termékenységgel függ össze. A gazdaságok konkrét helyzetét elemezve azonban a ráfordítások, a természetes termékenység, a terméshozamok sokrétű összefüggésével találkozunk. A ráfordítások legtöbb esetben eltérnek az átlagostól, a pótlólagos ráfordítások együtt jelentkeznek az átlagos ráfordításokkal, a járadék nem egységnyi ráfordítással, hanem összráfordítással kapcsolatosan jelentkezik. A ráfordítások és a terméshozamok kapcsolatának több esete létezik, amelyből gyakran a talaj természetes termékenységére is következtethetünk; a) az átlagosnál *kisebb* ráfordítás és az átlagosnál *kisebb* terméshozam, b) átlagosnál *kisebb* ráfordítás átlagos terméshozam, c) átlagosnál *kisebb* ráfordítás és átlagosnál nagyobb terméshozam, d) *átlagos* ráfordítás és átlagosnál *kisebb* terméshozam, e) *átlagos* ráfordítás és átlagos terméshozam, f) *átlagos* ráfordítás és átlagosnál nagyobb terméshozam, g) átlagosnál *nagyobb* ráfordítás és átlagosnál *kisebb* terméshozam, h) átlagosnál *nagyobb* ráfordítás és átlagos terméshozam, i) átlagosnál *nagyobb* ráfordítás és átlagosnál nagyobb terméshozam. Melyek azok az esetek, amelyek a földjáradék képződésben szerepet játszanak? Egyrészt az átlagosnál *kisebb* ráfordítás és átlagosnál nagyobb terméshozam (különbözeti I. számú földjáradék), másrészt átlagos ráfordítás és átlagosnál nagyobb terméshozam (különbözeti I. számú földjáradék), harmadrészt, átlagosnál nagyobb ráfordítás változatlan és csökkenő termelékenységgel befektetve és átlagosnál nagyobb terméshozam. (Kü-

¹⁸ A számítások anyagául az MTA Agrárgazdasági Intézetének 25 — általunk kiválasztott — termelőszövetkezetre vonatkozó 1961. évi önköltségi és jövedelmezőségi adatai szolgáltak.

lönbözeti I. számú és különbözeti II. számú járadék.) S végül átlagosnál nagyobb ráfordítás növekvő termelékenységgel befektetve és átlagosnál nagyobb terméshozam (külön tiszta jövedelem, különbözeti I. számú és különbözeti II. sz. földjáradék.)

A különbözeti földjáradék elkülönítése két mozzanatot tartalmaz, az egyik a járadékot hozó földek csoportosítása a ráfordítások és a terméshozam viszonyának megfelelően, a másik a különbözeti járadék elkülönítése az egyéb tiszta jövedelemformától.

A járadékot hozó földeket a következő három csoportba osztottuk; a) az átlagosnál kisebb ráfordítás mellett keletkezik a járadék, b) átlagos ráfordítás mellett keletkezik a járadék, c) az átlagosnál nagyobb ráfordítás mellett keletkezik a járadék. Ez utóbbinál is két esetet különböztetünk meg. Az első, amikor az átlagosnál nagyobb (pótlólagos) ráfordítás növekvő termelékenységgű, a második, amikor a pótlólagos ráfordítás változatlan (csökkenő) termelékenységgű.

A különbözeti földjáradék anyagi alapját képező különbözeti tiszta jövedelem elkülönítése több lépésben történhet. Először a *piaci tiszta jövedelmet különböztük el*, amely az értékesítéssel kapcsolatos. Másodszor a *külön tiszta jövedelem* elválasztását végezzük el, amely ráfordítások módjával kapcsolatos. S végül a megmaradó rész a jobb földminőséggel összefüggő *különbözeti tiszta jövedelem*, amely a különbözeti földjáradék mennyiségi oldala.

A *piaci tiszta jövedelmet*, mivel olyan tiszta jövedelemrész, amely az értékesítés mikéntjével és az eladási árral függ össze, úgy határoztuk meg, hogy a felvásárlási áron számított tiszta jövedelem és az értékarányos áron számított tiszta jövedelem különbségét vettük.

A *külön tiszta jövedelem* elkülönítése érdekében a járadékot hozó földek közül külön választottuk azokat, amelyeken a különbözeti földjáradék mellett külön tiszta jövedelem is keletkezik, azoktól, amelyeken külön tiszta jövedelem nem keletkezik. Külön tiszta jövedelem keletkezik azokban az üzemekben, amelyek átlagosnál kisebb ráfordítással értek el átlagosnál nagyobb terméseredményt. Ugyanis feltehetően az átlagosnál kisebb ráfordítás, a ráfordítások módjával (fejlettebb termelőeszközök, magasabb gazdálkodási színvonal) kapcsolatos. Külön tiszta jövedelem keletkezik azokban az üzemekben is, amelyek átlagosnál nagyobb és növekvő termelékenységgű ráfordítással értek el átlagosnál nagyobb terméshozamot.

A külön tiszta jövedelem nagyságának meghatározása a fenti megfontolások figyelembevételével úgy történt, hogy a jó földdel bíró gazdaságok első csoportjában (ahol az átlagosnál kisebb ráfordítással értek el az átlagosnál nagyobb eredményt) az átlagos és az ennél kisebb tényleges ráfordítás különbségét külön tiszta jövedelemként szerepeltettük. A gazdaságok másik csoportjában (ahol a pótlólagos ráfordításokat növekvő termelékenységgel fektették be) a külön tiszta jövedelem meghatározása úgy lenne a legkielégítőbb, ha kiszámítanánk az egységnyi pótlólagos ráfordításra jutó terméshozamot a közepes (árszabályozó) földön, és ezt szerepeltetnénk a jobb földeken is külön tiszta jövedelemként. Ugyanis a nagyobb ráfordítás melletti nagyobb terméshozam adódhat a ráfordítás-oldalról és a föld termékenység-oldalról ható tényezők közül. Ezért csak megközelítőleg és bizonyos feltételezésekkel különítettük el a külön tiszta jövedelmet a különbözeti tiszta jövedelemtől. Erre két megoldást választhatunk; az egyik szerint, külön tiszta jövedelemként az *átlagos tiszta jövedelemnek* akkora részét szerepeltetjük, amekkorával nagyobb a pótlólagos ráfordítás termelékenysége, mint az átlagos ráfordítás termelékenysége, a másik szerint a *tiszta jövedelemtöbbletnek* akkora hányadát tekintjük külön tiszta jövedelemnek, amennyivel a pótlólagos ráfordítás meghaladja az átlagos ráfordítást.

Számításaink szerint a tiszta jövedelem 65:35 arányban oszlik meg társadalmi és többlet tiszta jövedelemre. A tiszta jövedelemtöbblet megoszlása a piaci külön és különbözeti tiszta jövedelemtöbbletre a következő: 13:27:60. Ez utal a különbözeti járadék jelentőségére a jövedelem viszonyokban.

Az utolsó mozzanat a járadéknagyság meghatározásában a *különbözeti I. és II. sz. járadék elkülönítése*. A vita során találkozunk olyan állásponttal, hogy ez az elkülönítés nem szükséges, mert mindkét formának a földminőség az alapja. Ezt az álláspontot nem fogadom el, hiszen a különbözeti II. sz. járadék nemcsak a földminőséggel, hanem a nagyobb és jobb ráfordítással is összefügg. Tükrözi a gazdaság erőfeszítéseit is. Ezért a jövedelem-elvonás módszereinek kidolgozásánál, a ráfordítások területi elosztásánál ismernünk kell nagyságát.

A különbözeti I. és II. számú földjáradék elválasztását a különbözeti tiszta jövedelemen belül a következőképpen valósítottuk meg: a) Először a különbözeti I. számú földjáradék nagyságát határoztuk meg. A jó minőségű földeken az *átlagos* ráfordítás mellett keletkezett különbözeti tiszta jövedelem átlagát tekintettük különbözeti I. számú földjáradéknak. b) A különbözeti tiszta jövedelemnek a különbözeti I. sz. járadékot meghaladó része a különbözeti II. sz. földjáradék, amely azokon a jó minőségű földeken keletkezik, amelyeken pótlólagos ráfordításokat eszközöltek. A különbözeti földjáradék ilyen quantifikálását az indokolja, hogy különbözeti II. sz. földjáradékról *csak* akkor beszélhetünk, ha van különbözeti I. sz. földjáradék is. A különbözeti földjáradék a *jó minőségű* földeken eszközölt pótlólagos ráfordítással kapcsolatos. S végül, ha a pótlólagos ráfordításokat növekvő termelékenységgel fektették be, akkor a külön tiszta jövedelem *mellett* különbözeti II. sz. járadék is létrejön. A vizsgált termelőszövetkezetekben — az ismertetett módszerrel számított — különbözeti jövedelem 94:6 arányban oszlik meg különbözeti I. és II. sz. járadékra.

Összefoglalva a mennyiségi összefüggéseket:

1. $M = m_1 + m_2$ (ahol az M = az összes tiszta jövedelem, m_1 = a társadalmi tiszta jövedelemmel, m_2 = a tiszta jövedelemtöbblettel)
2. $m_2 = m_{2a} + m_{2b} + m_{2c}$ (ahol az m_{2a} = a külön tiszta jövedelemmel, m_{2b} = a piaci tiszta jövedelemmel, m_{2c} = a különbözeti tiszta jövedelemmel)
3. $m_{2c} = m_{2c1} + m_{2c11}$ (ahol a m_{2c1} = a különbözeti I., m_{2c11} = a különbözeti II. sz. járadékkal).
4. $M = m_1 + m_{2a} + m_{2b} + m_{2c1} + m_{2c11}$

Az előzőekben a különbözeti járadékot úgy számítottuk ki, hogy a vizsgált gazdaságok összes jó minőségű földjein fontosabb növényenként kiszámítottuk a területegységre jutó *átlagjáradékot*. Ez a számított járadéknagyság azonban nem teszi lehetővé, hogy az egyes gazdaságok tényleges jövedelemviszonyait, a járadék elosztását (otthagytását és elvonását) meghatározzuk. A járadékszámítást abban az irányban kell továbbfejleszteni, hogy *gazdaságonként biztosítson konkrét jövedelem-elemzést*.

Ha mélyebben vizsgáljuk a járadékképződés folyamatát a következőket látjuk: a) A „jó minőségű” földek kategóriájában is jelentősen *különbözik a járadéknagyság* az egyes gazdaságok között. Ezért a „jó minőségű” földek csoportjában is több alcsoportot kell képeznünk, vagy gazdaságonként kellene meghatározni a járadékot. b) Nem *eredményez a „jó föld” minden növényféle* termelésében járadékot. Az egyik gazdaságban egyik növényféle, a másikban a másik növényféle hoz járadékot. (Noha igaz, a „jó földdel” bíró gazdaságokban több növényféle termelésében

keletkezik járadék.)¹⁹ Ennek az oka részben az, hogy a „jó föld” fogalma az mást jelent a különböző növényfélék számára, részben az, hogy egyes kultúrákat agrotechnikai követelmények, valamint viszonylag nagy területi arányuk miatt nem lehet a legjobb földön termelni. A járadékszámításnál tehát azokat a gazdaságokat lehet a földminőség szerint „jónak” tekinteni, amelyek az adott vetésszerkezet mellett a növényfélék többségében járadékot hoznak. c) A gazdaságok *vetésszerkezete* is lényegesen hat a járadék nagyságára. Hiszen a „jó földön” bizonyos növényfélék termelésében többszörös járadék keletkezhet, mint más növényféléknél. Ezért a járadékszámításban mindig korrigálni kell az eredményt a vetésszerkezet szerint is. Meg kell állapítani az *adott gazdaság* vetésszerkezetének az eltérését az adott földrajzi terület átlagos (szokásos) vetésszerkezetétől, mégpedig aszerint, hogy mennyiben termel más növényeket és milyen arányban termeli a különböző járadéknagyságot hozó növényeket. d) A járadék-számításnál meg kell közelíteni azt a mennyiséget, amelyet a *gazdaság realizál*. Pl. képződik járadék a búza termelésében, de nem helyes erre egy jövedelem-elvonási rendszert felépíteni. Ugyanis képződhet járadék valamely növénynél, más növény veszteségei azonban felemésztetik ezt. Vagy az állattenyésztés alacsony árai üzemen belül „elvonhatják” a járadékot. Az előzőek figyelembe vételével a növénytermelésben keletkezett járadék már nem 498 Ft/kh, hanem csak 231 Ft. Ha pedig üzemi szinten vizsgáljuk, alig 50 Ft.

A járadék kvantifikálási módszeremmel szemben a következő ellenvetéseket teszik. A föld minőségi rangsorolásának módszerét kifogásolják. A földek csoportosítását az önköltség fordított mutatója szerint végeztem el.²⁰ Adódhat a kérdés, hogy nem ugyanolyan eredményre jutunk, ha az önköltség mutatója szerint rangsoroljuk a földeket? Ugyanahhoz a rangsorhoz jutunk, mégis azért használtam az önköltség fordított mutatóját, mert az kisebb mennyiség, s azért, mert a járadék keletkezését úgy vizsgáljuk, hogy mekkora ráfordításra jutó terméshozam és nem fordítva. A járadékfogalom ugyanis inkább a hozamhoz és a természetes termékenységhez, mint a ráfordításhoz, a közgazdasági termelékenységhez kapcsolódó kategória. A járadékszámításom bírálatánál helytelenítik továbbá, hogy „a kapitalizmusbeli földjáradék vizsgálatánál alkalmazott és Marx által használt módszereket követem” a szocializmusbeli járadék kiszámításánál.²¹ Ez a megjegyzés tulajdonképpen azt kifogásolja, hogy nem a bruttó, hanem a tiszta jövedelemnek különbségeként elemzem a járadékot. Álláspontom mellett továbbra e kérdésben is kitartok. A tiszta jövedelem, személyes jövedelem és bruttó jövedelem — e gazdasági kategóriák mennyiségi oldala — *nemcsak a kapitalizmusban léteznek*. Ezek a kategóriák megtalálhatók, ahol árútermelés, illetve a szükséges termék és többletermék létezik. A szocialista vállalatok kollektív anyagi érdekeltsége a bruttó jövedelem maximalizálásához fűződik, mivel ez felel meg a szocializmus alapvető gazdasági céljának, a szükséglet-kielégítés maximalizálásának. Ez nem jelentheti azonban azt, hogy a tiszta jövedelemnek — mint bruttó jövedelem-elemnek — nincs nagy jelentősége. A termelőszövetkezeti gazdasági viszonyok mellett ugyanis azonos bruttó jövedelem mellett is *különböző a termelés bővítésére* használt tiszta jövedelem. Főként azért, mert a személyes anyagi érdekeltség alapvetően a munkadíjhoz kapcsolódik és nem a felhalmozáshoz.

¹⁹ Az általam vizsgált 8 növényféléből egy gazdaságban legfeljebb 5 hozott járadékot.

²⁰ Az önköltség mutatója:
$$\frac{\text{termelési költség Ft/kh}}{\text{terméshozam q/kh}}$$

a föld-minőség mutatója pedig
$$\frac{\text{terméshozam q/kh}}{\text{termelési költség Ft/kh}}$$

²¹ Csáki Csaba: Közgazdasági Szemle, 1965. 7. sz.

A földjáradék mennyiségi megközelítésében semminemű hátrányt nem jelent, ha azt a tiszta jövedelem különbségeként végezzük. Hiszen: a) Ha nagyobb a tiszta jövedelem, akkor *nagyobb a bruttó jövedelem* is. b) A tiszta jövedelem *feltétele* a személyes munkadíj növelésének és a termelésbe fektetése révén a bruttó jövedelem további növelésének. A személyes jövedelem növekedése függ a tiszta jövedelem *növekedésétől* és attól, hogy ennek *mekkora* része válik személyes jövedelemmé. c) A járadék *termelésének* a vizsgálatakor abból kell kiindulni, hogy társadalmi munkadíj-színvonal (vagy a tényleges munkadíj-színvonal) felett mekkora az a tiszta jövedelem-többlet, amely a föld termékenységének köszönhető. Nem lehet mindjárt az elosztási kérdéseket is vizsgálni, vagyis azt, hogy ez a tiszta jövedelem-többlet hogy oszlik meg munkadíjra és felhalmozásra. d) A termelőerők és gazdasági viszonyok fejlődése a *vállalatszerű gazdálkodás* kibontakozását hozza magával a termelőszövetkezetekben is.²² A garantált munkadíj és a felhalmozás bizonyos szabályozása mellett, a szükségletekre termelés ösztönzésében, a gazdálkodás hatékonyságának mérésében, a tiszta jövedelem kiemelkedő szereppel bír.

Az előzőek rávilágítanak tehát arra, hogy a különbözeti járadék kimutatása tudományosan teljesen indokolt a gazdaságok tiszta jövedelmében. Egyrészt a fejlődés során a bruttó anyagi érdekeltségnek *nem önmagában* van jelentősége, hanem azért, mert magába foglalja a személyes anyagi érdekeltséget (a munkadíj növelését), a tiszta jövedelem személyes jövedelemmé válását, valamint a munkadíj növekedés termelési feltételeinek biztosítását. Másrészt a *termelés oldaláról* vizsgálva a járadékot — eltekintve az elosztástól — legpontosabban a tiszta jövedelem többleteként mutatható ki.

²² „Ki kell fejleszteni a szövetkezetekben a vállalati gazdálkodás olyan kategóriáit, mint „a rendszeres munkadíj”, az „önköltség és nyereség,” (MSZMP határozata a gazdasági mechanizmus reformjáról.)

Д-р Лайош Надь

О КОЛИЧЕСТВЕННОМ ОПРЕДЕЛЕНИИ ДИФФЕРЕНЦИАЛЬНОЙ РЕНТЫ ПРИ СОЦИАЛИЗМЕ

Количественное определение дифференциальной ренты является одним из важных вопросов политической экономии социализма. С одной стороны потому, что после формирования основных социалистических производственных отношений большое значение имеет анализ общеколичественных отношений. С другой стороны потому, что количественное определение ренты является важным элементом формирования экономического механизма сельского хозяйства.

Автор занимается в статье следующим основными вопросами: *а)* Методы расчета дифференциальной ренты и их критика в буржуазной экономике. *б)* Вопросы экономической оценки земли при социализме. *в)* Методы, направленные на определение дифференциальной ренты при социализме. *г)* Определение размеров дифференциальной ренты.

В ходе обсуждения квантификации дифференциальной ренты автор занимается экономическо-теоретическими основами определения (выражение естественной урожайности, разделение различных чистых форм дохода, дифференциация производственных и распределительных процессов ренты и т. д.), а также вопросами определения конкретной величины ренты (различие качества земли на меньших территориях, влияние структуры посева на размеры дифференциальной ренты, взаимозависимость между заинтересованностью брутто и нетто доходов и рентой и т. д.).

Dr. Lajos Nagy:

ÜBER DIE QUANTITATIVE BESTIMMUNG DER DIFFERENTIALRENTE IM SOZIALISMUS

Die quantitative Bestimmung der Differentialrente stellt eine wichtige Frage der politischen Ökonomie des Sozialismus dar, einerseits, weil nach der Ausbildung der grundlegenden sozialistischen Produktionsverhältnisse der Analyse der allgemeinen-quantitativen Verhältnisse eine bedeutende Rolle zukommt, andererseits, weil die quantitative Erfassung der Grundrente ein wichtiges Element der Ausbildung des landwirtschaftlichen Wirtschaftsmechanismus ist.

Verfasser behandelt in der Abhandlung folgende Hauptfragen: *a)* Die Methoden der Berechnung der Differentialrente und deren Kritik in der bürgerlichen Wirtschaftslehre. *b)* Die Fragen der wirtschaftlichen Bewertung des Bodens. *c)* Methoden zur Bestimmung der Differentialrente im Sozialismus. *d)* Bestimmung der Größe der Differentialrente.

Im Laufe der Erörterung der Quantifizierung der Differentialrente befaßt sich der Verfasser mit den wirtschaftstheoretischen Grundlagen der Bestimmung (Ausdruck der natürlichen Fruchtbarkeit, Unterscheidung der verschiedenen reinen Einkommenformen, Differenzierung zwischen dem Produktions- und Verteilungsprozess der Rente, usw.), ferner mit den Fragen der Bestimmung der konkreten Größe der Rente (Verschiedenheit der Bodenqualität auf kleineren Gebieten, Einfluß der Saatstruktur auf die Größe der Differentialrente, Zusammenhang zwischen der Brutto- und Nettoeinkommenbeteiligung und der Grundrente, usw.).